

DELINCVENȚA JUVENILĂ, MIGRAȚIA ȘI DIZABILITATEA: TREI FEȚE ALE ALTERITAȚII ȘI MANAGEMENTULUI SOCIAL*

Mihai Predescu**

Abstract: *Alterity has many faces, but three of the most recognizable are delinquency, disability, and migration. All three are deviations from an ideal social norm. The young offender, the disabled, and the migrant are forcing us to question what normalcy is, what is the foundation of our social functioning, and why we have difficulties in accommodating outliers in our social fabric. In this paper, we analyze the disabling effect of delinquency and how different cultures respond to it. We will discuss the different strategies that societies employ in treating specific alter groups and how public attitudes are different across the cultures. We conclude that we are beginning to recognize the disabling effect that social norms have on the lives of those marginalized by society and that we are in a full paradigmatic battle between two social forces: inclusion and diversity movements and traditional conservative views. The social and moral implications of this battle define the current struggling perspectives on how to treat offenders and how to integrate migrants and disabled people in social life.*

Keywords: disability, delinquency, migration, exclusion, social theory

Societatea nu este un monolit, ci un ansamblu de grupuri aflate în interrelaționare, care definesc un spațiu identitar comun, bazat pe tradiții, valori, norme și moduri de comportament înțelese și manifestate de multe ori implicit. Identitatea oricărei națiuni este construită pe mituri comune, tradiții, istorie și limbă comună, care diferențiază membri ei de ceilalți. De multe ori, înțelegem această autodefinire în contrast cu popoarele vecine, dar nu este mai puțin adevărat, că la fel de importantă este raportarea

* Redactarea acestei lucrări a fost posibilă cu suport financiar oferit în cadrul proiectului „Educație antreprenorială și consiliere profesională pentru doctoranzi și cercetători postdoctorali în vederea organizării transferului de cunoaștere din domeniul științelor socio-umaniste către piața muncii (ATRiUM)”: POCU/380/6/13/123343, cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020.

** Conf. univ. dr., doctorand în Sociologie, Universitatea de Vest Timișoara; e-mail: mihai.predescu@e-uvvt.ro

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, LIX, 2020, Supliment, 2, *Lucrările conferinței internaționale online „ROMANIA-ITALIA-EUROPA. Evoluții istorice - Dinamici culturale - Relații internaționale”, 16-18 septembrie 2020*, p. 407-413.

la cei care se depărtează de norma internă, la marginali¹.

Este bine cunoscut faptul că în științele sociale, în special în psihologia socială, identitatea apare în contrast cu celălalt, cu alteritatea². Deși, intuitiv, grupurile marginale par a ataca coeziunea comunității, ele constituie valoroase repere în afirmarea identității. Nu există persoană abilă în absența dizabilității. Avem nevoie de o confruntare constantă cu valori, tradiții, norme și forme de comportament diferite pentru a ne redefini propriile noastre valori, tradiții, norme și forme de comportament.

Alteritatea are multe forme, dar trei dintre cele mai cunoscute și mai prezente sunt delincvența, dizabilitatea și migrația. Toate cele trei ipostaze pun sub semnul întrebării modul în care noi ne autodefinim ca și comunitate.

Trebuie precizat, din capul locului, că cele trei grupuri nu sunt identice, nici din perspectiva întrebărilor pe care ni le ridică, nici în ceea ce privește atitudinile (pozitive sau negative) pe care le declanșează și nici în ceea ce privește strategiile noastre de a face față alterității. Cu toate acestea, toate trei ne provoacă la acțiune, solicită resurse de integrare și au efecte relativ asemănătoare asupra membrilor lor.

Dizabilitatea este definită ca o abatere funcțională de la norma statistică, persoanele cu dizabilități au dificultăți în anumite arii unde se așteaptă o funcționare minimă (de exemplu, se așteaptă ca un adult să poată citi, ceea ce este dificil pentru persoanele cu dificultăți de învățare)³. Această funcționare deficitară ridică probleme în adaptarea mediului la posibilitățile persoanei cu dizabilități. Migranții sunt purtătorii unei culturi diferite, pe care o transferă implicit în comunitate. Migranții sunt străinul care vine cu valori și moduri diferite de a defini societatea și de a trăi viața cotidiană. Ei sunt ușor de diferențiat prin limbă și obiceiuri. Abaterea de la norma culturală este problema care trebuie depășită. Delincvenții juvenili sunt tineri care au deviat semnificativ de la normele explicite (legi) și care s-au manifestat anti-social. Re-educarea lor, readucerea la tipare de comportament legale și învățarea normelor culturale este marea provocare în cazul lor.

Faptul că se diferențiază de majoritate, în sens negativ, reprezintă o amenințare a coeziunii sociale, dar, în fapt, ele ne ajută la o mai bună înțelegere a propriei noastre identități. Este de remarcat faptul că alteritatea are multe alte forme și că orice grup minoritar creat pe o trăsătură comună a membrilor ei este mai aproape sau mai departe de normă. Cele trei grupuri pe care le discutăm aici sunt la distanțe diferite de normă

¹Sorin Predescu, *Mecanisme sociale ale sugestibilității politice*, Timișoara, Universitatea de Vest, 2010.

² Alin Gavreliuc, *Psihologie interculturală. Repere teoretice și diagnoze românești*, Iași, Edit. Polirom, 2011.

³ Gary Albrecht (general editor), *Encyclopedia of Disability*, Thousand Oaks, Sage, 2006.

și, implicit, de acceptarea socială, lucru care este evidențiat în toate studiile de psihologie socială.

Ne propunem să răspundem la trei întrebări:

Care sunt loci caracteristicilor acestor trei grupuri marginale?

Care sunt foci răspunsului social la problemele de integrare ale acestor grupuri?

Care sunt strategiile angajate social și cum le putem interpreta din perspectivă paradigmatică?

Prima întrebare este despre localizarea alterității celor trei grupuri. În general, există trei posibile localizări: la nivel intern (al individului), la nivel extern (social) sau cu dublă determinare (individuală și socială).

Dizabilitatea este o problemă individuală de sănătate/funcționare sau este determinată de societate? Dacă privim modul în care este înțeleasă dizabilitatea astăzi, vedem cel puțin șapte perspective diferite, dar trei sunt mai importante. Modelul medical presupune că dizabilitatea este o problemă organică, individuală. Aceasta este perspectiva majoritară în secolul XX. Persoanele cu dizabilități sunt percepute ca fiind pacienți, care au nevoie de recuperare și terapie pentru a deveni normali (sănătoși). Odată cu afirmarea postmodernismului, această perspectivă a fost tot mai atacată pe baze epistemologice și etice.⁴ Constructivismul social a conturat o perspectivă alternativă, în care dizabilitatea este un discurs social, mediat istoric și cultural, prin care persoanele cu abilități diferite sunt etichetate (și oprimate). Din această perspectivă, societatea transformă dizabilitatea (așa cum o definește) într-o trăsătură cardinală a individului. Mai mult, aspectul social al dizabilității este evident când vorbim de noi dizabilități (cum sunt dificultățile de învățare), care au apărut ca o consecință a transformării societății, de exemplu, creșterea literației în societatea actuală.

În ceea ce privește migrația, ea este extrem de diversă. În cazul migrației interne, problemele de adaptare sunt minore. În acest caz, diferențele sunt mici, iar notele locale sunt singura diferență. În spații urbane, acestea tind să se estompeze, ceea ce micșorează și mai mult diferențele. În cazul migrării în spații culturale relativ omogene (de exemplu, spațiul arab), trăsăturile sunt mai pronunțate. În cazul în care culturile sunt extrem de diferite, limba este elementul vizibil, dar valorile religioase, familiale sau comunitare pot fi la fel de importante. În cazul migrației, se pune problema dacă efortul de adaptare trebuie să fie individual (persoana în cauză face efortul de adoptare a unui nou set de valori și comportament), sau dacă societatea are un rol în a acomoda imigranții.

⁴ Nicos Mouzelis, *Modern and Postmodern Social Theorizing*, Cambridge University Press, Cambridge, Massachusetts, 2008.

Delincvența juvenilă ridică cea mai interesantă problemă morală. Din punct de vedere al legii, ei sunt minori, ceea ce înseamnă că responsabilitatea lor este limitată. Delincvenții juvenili sunt categoria care a încălcat legea în forme grave. Dilema este dacă comportamentul delincvent este un produs al unui caracter deficitar, al caracteristicilor personale ale minorului sau dacă este un rezultat al socializării defectuoase, eșuate și al mediului criminogen⁵.

În toate cazurile, există și o poziție mediană, nu neapărat conciliatoare, care înțelege diferențele ca pe un rezultat al interacțiunii persoanei cu mediul. Din punct de vedere al răspunsului psihologic la mediu, asimilarea, acomodarea sau schimbarea mediului sunt soluții viabile, dar, din punct de vedere social acest lucru nu este atât de facil, cu atât mai mult cu cât vorbim de persoane cu staturi multiple (de exemplu, un delincvent juvenil este și copilul unei familii, și cetățean al țării cu drepturi și obligații, și elev în perioada de școlarizare obligatorie etc.), astfel încât răspunsul social este complex.

Deși pare o problemă teoretică, de răspunsul la întrebările de mai sus sunt dependente acțiunile sociale de includere/excludere a grupurilor minoritare. Similar cu cei trei loci ai alterității, există trei foci ai intervenției sociale.

Un prim focus este orientat pe păstrarea ordinii sociale, pe creșterea coeziunii prin definirea explicită de valori, atitudini și comportamente dezirabile. Abaterile de la acestea duc la acțiuni de stigmatizare socială, etichetare și excludere. Acest tip de răspuns, bazat pe supraveghere și control, este, probabil, cel mai răspândit. El are o logică socială evidentă, dar devine tot mai contestat și mai inadecvat pe măsură ce lumea se globalizează și se omogenizează.

Al doilea focus este orientat spre schimbare socială. Din punct de vedere ideologic, această tendință este mai pronunțată din anii 60 ai secolului trecut dar, în realitate, ea a fost permanent prezentă, fiind principalul motor de dezvoltare socială. De exemplu, Primul Război Mondial a schimbat drastic perspectiva asupra rolului femeii în societate și, implicit, asupra relațiilor familiale. Proiectul unei societăți neutre ideologic, care poate acomoda orice tip de grup marginal este utopic, dar efortul de a schimba paradigma conflictualistă într-una în care grupuri diferite de cetățeni au drepturi comune a dat roade, în special în ceea ce privește persoanele cu dizabilități.

Al treilea focus este orientat spre acomodarea diferitelor grupuri minoritare la contextul social actual, prin măsuri de socializare și incluziune socială. În cazul celor trei grupuri în discuție, activitățile de conștientizare și de advocacy creează premisele pentru o mai corectă înțelegere a caracteristicilor și nevoilor particulare ale membrilor

⁵ Mihaela Tomiță, *Developing alternative understanding of conflicts that involve delinquent children through Life Space Crisis Intervention*, „Revista de Cercetare și Intervenție Socială”, 2014, p. 67-85.

acestor grupuri, dar nu exclud efortul individual de acomodare la societatea mainstream.

Când vorbim despre efectele pe care le are apartenența la unul dintre cele trei grupuri, putem observa un pattern de excluziune socială, manifestat prin restrângere a drepturilor (implicit, în cazul persoanelor cu dizabilități sau migranților și explicit în cazul delincvenților juvenili), excludere educațională, acces limitat la piața forței de muncă, ostracizare socială. Putem numi toate acestea efecte dizabilitante ale alterității, pentru că toate împiedică individul să funcționeze social la parametri așteptați. Depășirea acestor efecte necesită un anumit nivel de înțelegere socială, acțiuni proactive și un grad de coeziune.

Deznin și Lincoln defineau trei paradigme utile în interpretarea socială: paradigma pozitivistă/postpozitivistă, paradigma critic-emancipatoare și paradigma constructivistă. Toate trei pot fi analizate la nivel ontologic, epistemologic, metodologic și etic⁶. Nu este scopul acestei lucrări de a detalia aceste paradigme, dar vom contura trei poziții sociale, care se definesc prin următoarele caracteristici:

- Modul în care implică natura socială și a societății;
- Modul în care tratează sursa alterității;
- Modul în care înțeleg răspunsul social la diversitate;
- Instrumentele sociale și strategiile angajate;
- Poziția etică.

Prima paradigmă, clasică într-un anumit sens, o putem eticheta drept *conservatoare*. Această paradigmă vede societatea ca pe o realitate fizică, obiectivă. Născută în debutul modernității, ea vede comunitatea de limbă și istorie ca principala formă socială. Omogenitatea socială este cea care păstrează identitatea comună. Diversitatea este văzută ca periculoasă, ca o amenințare. Locusul diversității este intern, individual, ceea ce înseamnă că individul este responsabil să se conformeze majorității. Persoanele diferite trebuie să se adapteze majorității, să preia valorile, normele și comportamentele dezirabile. Testul de cunoștințe despre istoria țării pentru ca un imigrant să dobândească cetățenia este un astfel de reflex. Focusul intervenției sociale este controlul. Acest control este deseori instituționalizat, iar cei din grupuri diverse sunt izolați și marginalizați. Școlile speciale, centrele de migranți, instituțiile de educare/reeducare sunt forme de supraveghere și izolare socială. Din punct de vedere etic, interesul comun este mai important decât interesele individuale, ceea ce permite excluderea persoanelor cu nevoi particulare.

O a doua paradigmă este derivată din constructivism, bazată pe prezumția că viața socială este un dialog contextual, bazat pe discursuri concurente, care conduc la o

⁶ Mihai Predescu, *Abordări contemporane ale inteligenței*, Timișoara, Edit. Universității de Vest, 2008.

înțelegere comună a vieții sociale. O putem defini ca poziție *revoluționară*, deoarece încearcă răsturnarea înțelegerii vieții sociale. Normalitatea, valorile cardinale ale societății sunt discutabile și supuse interpretărilor. Ele nu sunt decât texte mai mult sau mai puțin dominante. Dizabilitatea este o etichetă, valorile, normele și comportamentele-tip sunt doar moduri preferate de acțiune, dar care nu sunt în mod necesar și cele mai bune sau mai utile. Celălalt este doar o ipostază a diversității umane, iar normalitatea este doar o iluzie, fără un echivalent real. Normalitatea nu este una normativă, ci una ideală, ceea ce face ca toți să fim mai aproape sau mai departe de acest ideal, dar toți devianți, fără îndoială. Diversitatea este prețuită, iar efectele negative asupra grupurilor minoritare provin din societate. Focusul este schimbarea socială spre un ideal social postmodern, în care instituțiile sociale, opresive și autoritare, cedează în fața intereselor individuale. Din punct de vedere etic, teoriile etice, care sunt bazate pe consecințe, cum este teoria utilitaristă sau cea a virtuții, sunt promovate.

O a treia paradigmă este cea interacționistă. Potrivit acestei poziții, sursa problemelor grupurilor marginale este nearmonizarea dintre individ și societate, dintre resursele, nevoile și valorile personale și cele din mediu. Dacă la prima poziție locusul era intern, iar la cea de a doua era extern, aici putem vorbi de o dublă sursă, în măsura în care orice persoană în situație de excludere este un eșec al interacțiunii cu mediul social. Realitatea socială este istoric construită și conține, în această istorie, germenii excluziunii sociale. Istoria persoanelor migrante, a dizabilității sau a modului în care au fost tratate infracțiunile și copiii de-a lungul timpului, oferă explicații pentru situația socială actuală și pentru modurile de intervenție. Principalul mod de intervenție este ceea ce din punct de vedere postmodern se numește *agency*⁷: schimbări sociale active, programate, atât la nivel social, cât și individual. Activitățile de *advocacy* au rolul de a sprijini persoanele vulnerabile, dar, în același timp, au și rolul de a construi o altă înțelegere socială. Comunitățile terapeutice⁸, sistemele noi de probațiune⁹ și măsurile de incluziune culturală sunt trei posibile soluții. Ca sinteză metamodernă, poziția are caracter emancipator și critic. Poziția etică este în acord cu teoria justiției sociale a lui Rawls¹⁰ sau cea a capabilității a lui Sen și Nussbaum.

⁷ Severine Deneulin, *Lila Shahani, An Introduction to the Human Development and Capability Approach. Freedom and Agency*, London, Earthscan Publishing, 2009.

⁸ Ioana Dârjan, *Modele de abordare la nivelul întregii școli a elevilor în risc*, Timișoara, Edit. Universității de Vest, 2018.

⁹ Mihaela Tomiță, Mihai Predescu, Ioana Dârjan, *Are the Community Sanction and Measures the Key for reducing the Prison Overcrowding?* "Specto Proceedings", Filodiritto Editore, 2017, p. 96-100.

¹⁰ John Rawls, *A Theory of Justice*. Revised Edition, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1999.

O caracteristică a teoriilor sociale este că nu fac față foarte bine bătăliilor paradigmatică. Față de disciplinele naturii, unde o paradigmă înlocuiește pe alta, în teoria socială ele tind să coexiste. Astfel, este greu de precizat care dintre paradigme este mai corectă, mai bună sau mai utilă. Putem doar să observăm că în toate societățile există instituții și cetățeni care avantajează un tip particular de acțiune.

Dacă ar fi să comparăm două țări diferite, cum sunt Italia și România, observăm că realitățile sociale sunt diferite. În cazul migrației, România este țară de emigrație, iar Italia este țară de imigrație, ceea ce înseamnă că românii tind să favorizeze construirea de comunități omogene cultural în diaspora. Acest lucru contravine interesului Italiei de a asimila imigranții. Când puterea de asimilare este depășită de fluxul mare de migranți, apar atitudini populiste de izolare, stigmatizare și excludere a imigranților.

În cazul persoanelor cu dizabilități, vorbim de etape diferite de dezvoltare a serviciilor pentru aceștia. Deși Italia este net mai dezvoltată din acest punct de vedere, atitudini de marginalizare a persoanelor cu dizabilități iau forme mai subtile, cum sunt școlarizarea la domiciliu, care privează copilul de funcțiile sociale ale școlii.

În ceea ce privește delincvența juvenilă, importante sunt măsura în care soluțiile privative de libertate sunt angajate. Noi metode de supraveghere la distanță și dezvoltarea de programe educaționale inteligente sunt cel puțin la fel de importante ca izolarea copilului de mediul criminogen.

Societățile se schimbă constant cu o rată tot mai accelerată, în special datorită tehnologiei și a impactului ei asupra relațiilor interumane. Din punct de vedere al raportului cu cetățeanul, statul este atât de bun cât este cu cel mai marginalizat membru al său. Modul în care statul răspunde la nevoi individuale și de grup este esențial în adeziunea noastră la valorile sale. Într-un mod paradoxal, se pare că cea mai bună cale pentru omogenitatea socială nu este izolarea grupurilor marginale, ci integrarea lor într-o cultură deschisă și dinamică, sigură pe valorile sale și pregătită de schimbare.

